

Roman Kisiel, Donata Sawulska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet w województwie warmińsko-mazurskim

Streszczenie: W niniejszym opracowaniu przedstawiono działalność przedsiębiorczą kobiet ze szczególnym uwzględnieniem powodów zakładania i prowadzenia firmy oraz związanych z tym trudności. Zawarto charakterystykę kobiet przedsiębiorczych i prowadzonych przez nie firm, przeanalizowano sytuację zawodową badanych przed założeniem działalności gospodarczej oraz łączenie przez nie prowadzenia przedsiębiorstwa z obowiązkami rodzinnymi. Przyczyny zakładania przez respondentki własnej działalności gospodarczej są heterogeniczne – część z nich zdecydowała się na samozatrudnienie pod wpływem czynników pozytywnych (np. potrzeby niezależności), a część – negatywnych (np. poprawy warunków finansowych). Do najczęściej wskazywanych ogólnych barier przy prowadzeniu firmy należą wysokie podatki oraz nadmierna biurokracja, z kolei do trudności odnoszących się przede wszystkim do kobiet – problemy z dostępem do urlopów i zasiłków (m.in. macierzyńskich).

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość kobiet, przyczyny, bariery

Wstęp

Przedsiębiorczość jest jednym z głównych filarów gospodarki rynkowej¹. W literaturze definiowana jest jako proces gospodarczy, polegający przede wszystkim na tworzeniu małych i średnich przedsiębiorstw, będących podstawowymi podmiotami funkcjonującymi na rynku pracy, a brak ich dynamicznego rozwoju znacznie zmniejsza możliwość zatrudnienia bezrobotnych. Zjawisko to ma swój wymiar gospodarczy i społeczny, należy zatem pilnie podjąć działania na rzecz zniesienia barier rozwoju przedsiębiorczości. Jak wynika z danych statystycznych, małe i średnie przedsiębiorstwa są coraz częściej zakładane przez kobiety². Sektor MSP wykorzystuje przestrzenne warunki i potrzeby regionów oraz lokalne szanse, a także uwzględnia tradycje i specyfikę miejsca, więc jego rozwój powinien stać się przedmiotem aktywnej polityki regionalnej³. Budowanie, tworzenie oraz podtrzymywanie przewagi konkurencyjnej jest możliwe dzięki wykorzy-

¹ A. Organiściak-Krzykowska, R. Marks: Małe i średnie przedsiębiorstwa wobec problemów rynku pracy, [w:] Wybrane problemy małych i średnich firm, Zeszyt Naukowy Wydziału Ekonomii i Zarządzania, Akademia Polonijna w Częstochowie, Częstochowa 2002, nr 1, s. 117–127.

² J. Sawicka: Przedsiębiorczość kobiet wiejskich w Polsce i w Południowej Dakocie – badania porównawcze, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia 2007, nr 4(6), Wyd. SGGW, Warszawa 2007, s. 63.

³ K. Babuchowska, R. Marks-Bielska: Wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich ze środków PROW 2007–2013, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010, nr 9(2), s. 7.

staniu walorów konkretnej lokalizacji⁴, ponadto region, w którym działa firma, istotnie wpływa na jej funkcjonowanie, dlatego w próbie badawczej wyszczególniono przedsiębiorstwa działające w dużym mieście (powyżej 70 tys. mieszkańców), małym (do 70 tys. mieszkańców) oraz na wsi.

Małe i średnie przedsiębiorstwa powstają głównie w regionach zurbanizowanych, w okolicach dużych miast. Wynika to między innymi z większych możliwości popytu na produkty i usługi oraz lepiej rozwiniętej infrastruktury technicznej⁵, dlatego udział respondentek pochodzących ze wsi wyniósł jedynie 21,2%. Na obszarach wiejskich MSP to głównie mikroprzedsiębiorstwa działające w sferze usług i handlu, w dużej mierze uzależnione od rynku lokalnego, a tym samym od poziomu siły nabywczej ludności lokalnej. Ze względu na liczne bariery w prowadzeniu działalności gospodarczej na obszarach wiejskich o charakterze peryferyjnym, występuje na dużą skalę zjawisko sezonowości, polegające na wyrejestrowywaniu firm pod koniec sezonu i na ponownej rejestracji w następnym roku na początku sezonu⁶.

Rozwój przedsiębiorczości kobiet ma istotne znaczenie dla wzrostu społeczno-gospodarczego oraz wpływa na poprawę sytuacji na rynku pracy, zwłaszcza w takim województwie jak warmińsko-mazurskie, w którym występuje bardzo duże bezrobocie^{7, 8}. Ze społecznego punktu widzenia przedsiębiorcze postawy Polek dowodzą, że stopniowo przezwyciężają one bariery społeczno-kulturowe i są gotowe na aktywne uczestnictwo na rynku pracy⁹.

Za cel artykułu przyjęto przedstawienie zjawiska przedsiębiorczości kobiet w województwie warmińsko-mazurskim, ze szczególnym uwzględnieniem motywów zakładania przez kobiety działalności gospodarczej oraz utrudnień związanych z jej prowadzeniem, a także scharakteryzowanie kobiet przedsiębiorczych i prowadzonych przez nie firm.

Przeciwdziałanie stereotypowemu postrzeganiu kobiet jest jedną z wielu przyczyn zakładania i prowadzenia przez nie działalności gospodarczej. Poza tą grupą powodów istnieją również inne, odnoszące się do wszystkich przedsiębiorców bez względu na płeć. Najogólniej jednak przyczyny zakładania firmy można podzielić na wypychające (nega-

⁴ W. Kosiedowski i in.: Konkurencyjność przedsiębiorstw jako czynnik konkurencyjności regionu (na przykładzie woj. warmińsko-mazurskiego), [w:] Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy. Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, Olsztyn 2003, s. 230–242.

⁵ D.G. Zuzek: Małe i średnie przedsiębiorstwa w polityce rozwoju regionalnego, [w:] Przedsiębiorczość rozwoju obszarów wiejskich, A.M. Rak (red.), Wyd. Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce 2006, s. 110–116.

⁶ J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska: Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywy rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych. Ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.

⁷ J. Rykowska, J. Sawicka, P. Stolarczyk: Przedsiębiorczość na obszarach Mazowsza z perspektywy gender, [w:] Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender, J. Sawicka (red.), Wyd. SGGW, Warszawa 2013, s. 181–182.

⁸ L. Szczepiot-Knoblach, R. Kisiel: Podaż siły roboczej na rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce, *Oeconomia Copernicana* 2014, nr 1, s. 97–115.

⁹ E. Rollnik-Sadowska, *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce*, Difin, Warszawa 2010.

tywne – *push factors*) oraz przyciągające (pozytywne – *pull factors*)¹⁰. Do pierwszej grupy zalicza się między innymi: konieczność dorobienia i zadbania o rodzinę, trudności ze znalezieniem zatrudnienia, dyskryminację oraz niezadowolenie z poprzedniej pracy. Do czynników pozytywnych zalicza się natomiast między innymi zdolności przedsiębiorcze oraz potrzebę niezależności i samorealizacji. W przypadku utrudnień sytuacja wygląda podobnie, gdyż część z nich dotyczy wszystkich właścicieli firm, a część wyłącznie kobiet. Dzieli się je na występujące przed założeniem firmy oraz na te pojawiające się już w trakcie jej prowadzenia¹¹.

Metodyka badań

Do zgromadzenia danych wykorzystano sporządzony przez autorów kwestionariusz badawczy, który od lipca do września 2013 roku skierowano do 257 kobiet przedsiębiorczych prowadzących własną firmę na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, a wyniki opracowano na podstawie 85 kwestionariuszy zwrotnych, które stanowiły 33% wszystkich rozprawdzonych kwestionariuszy.

Kwestionariusz badawczy został przeprowadzony metodą „kuli śnieżnej”. Na początku przeprowadzono badanie z przedsiębiorczyniami znanymi osobiście, przez rodzinę lub znajomych, a następnie proszono badane o wskazanie kolejnych potencjalnych respondentek.

Większość pytań zawartych w kwestionariuszu ankietowym było zamkniętych. Respondentkom umożliwiono także wyrażenie własnej opinii przez zamieszczenie w kwestionariuszu pytań półotwartych z odpowiedziami „Inne (jakie?)”.

Charakterystyka kobiet przedsiębiorczych i prowadzonych przez nie firm

Badanie ankietowe przeprowadzono w Olsztynie (miasto powyżej 70 tys. mieszkańców) i Działdowie (miasto do 70 tys. mieszkańców) oraz we wsiach na terenie gminy Płośnica, które zlokalizowane są w województwie warmińsko-mazurskim. Z uwagi na fakt, że mieszkanki wsi pracują w gospodarstwach rolnych, których właścicielami są głównie mężczyźni, oraz ze względu na niższą wśród nich (w porównaniu do mieszkanki miast) popularność postaw przedsiębiorczych, udział respondentek deklarujących wieś jako miejsce zamieszkania wyniósł 21,2%. Z Działdowa pochodziło 42,4% badanych, z Olsztyna natomiast – 36,4%.

W badaniu uczestniczyły głównie osoby w wieku średnim, 38,8% respondentek znajdowało się w grupie wiekowej 36–45 lat, a 29,4% w wieku 26–35 lat. Udział kobiet w przedziale wiekowym 45–55 lat wynosił 18,8%. Najniższy udział kobiet przedsiębiorczych wystąpił wśród najmłodszych i najstarszych respondentek, jedynie co siedemnasta kobieta w wieku od 18 do 25 lat i co czternasta z grupy wiekowej tworzonej przez osoby powyżej 55. roku życia prowadziła własną firmę.

¹⁰ M. Gawrycka, J. Wasilczuk, P. Zwiech: Szklany sufit i ruchome schody – kobiety na rynku pracy, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2007.

¹¹ T. Kupczyk: Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów, Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław 2009.

Struktura wykształcenia respondentek może wynikać z przekonania społeczeństwa, że przedsiębiorca to osoba, która zarówno do założenia, jak i prowadzenia własnej działalności gospodarczej potrzebuje wysokich kwalifikacji zawodowych. Aż 45,9% ankietowanych legitymowało się wykształceniem wyższym, a 44,7% – średnim. Wykształcenie zawodowe miało 8,2% kobiet, a podstawowe jedynie 1,2% respondentek. W badaniu nie uczestniczyła żadna osoba z wykształceniem gimnazjalnym.

Wśród ankietowanych dominującą grupą były kobiety zamężne, które stanowiły aż 78,8% ogółu badanych. Udział panien wyniósł 16,4%, a kobiet rozwiedzionych lub wdów po 2,4%.

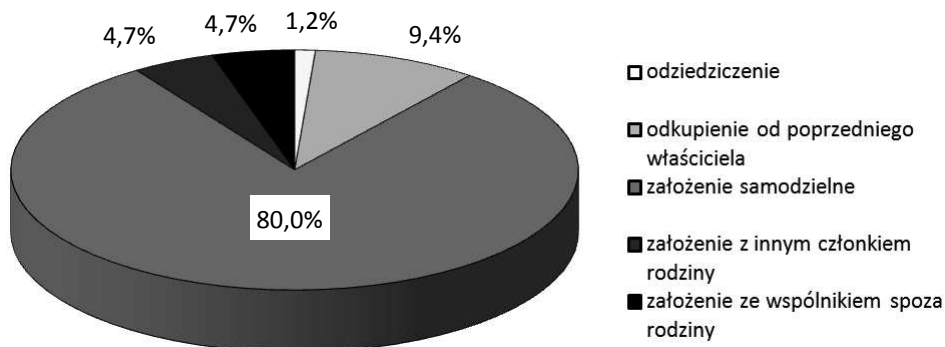
Z koniecznością łączenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi zmagano się aż 70,6% właścielek firm. Najwięcej respondentek (aż 42,4% ogółu) było matkami dwójki dzieci, 24,7% – jednego, a jedynie 3,5% trójki lub więcej, bezdzietna (lub z dziećmi prowadzącymi własne gospodarstwa domowe) była co trzecia właścicielka firmy.

Branżą, w której najczęściej działały kobiety, był handel i naprawy oraz pozostała działalność usługowa, do której zaliczają się głównie usługi fryzjerskie i kosmetyczne (w każdej z branż działało po 36,5% badanych). Mimo rolniczego charakteru województwa warmińsko-mazurskiego w branży związanej z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem działało jedynie 2,4% respondentek. W budownictwie, edukacji oraz działalności związanej z gastronomią i zakwaterowaniem aktywność kobiet była znikoma – w każdej z tych branż działało zaledwie po jednej ankietowanej (1,2%). Przetwórstwem przemysłowym czy kulturą, rozrywką i rekreacją nie zajmowała się żadna z przedsiębiorczyń.

Polska pod względem odsetka kobiet prowadzących własną działalność gospodarczą, który wynosi obecnie około 35%, należy do liderów kobiecego biznesu w Europie. Tak więc, mimo że w Polsce kobiety są właścicielkami tylko co trzeciej firmy, mają silnie wykształcone postawy przedsiębiorcze, których przejawem jest między innymi zdolność do podejmowania samodzielnych decyzji oraz ryzyka. O wysokim poziomie postaw przedsiębiorczych badanych kobiet świadczy fakt, że aż 90,6% z nich samodzielnie zdecydowało się prowadzić własną firmę, w tym 88,3% założyło działalność od początku do końca bez niczyjej pomocy, 10,4% odkupiło istniejący już podmiot gospodarczy od poprzedniego właściciela, a 1,2% poprowadziło firmę odziedziczoną. Zaledwie 9,4% badanych potrzebowało pomocy innego członka rodziny lub wspólnika z zewnątrz przy zakładaniu przedsiębiorstwa (wykres 1).

Głównym źródłem finansowania działalności są środki własne. W początkowym okresie funkcjonowania przedsiębiorstwa pozyskanie obcych środków jest trudne ze względu na duże ryzyko. Do zalet finansowania z własnych oszczędności zalicza się możliwość korzystania w całości z wypracowanego zysku i brak zależności od wierzycieli¹². Aż 87,1% badanych zadeklarowało, że zakładając firmę, korzystało przynajmniej w 11% właśnie z tego źródła (ankietowane miały możliwość zaznaczenia kilku źródeł

¹² R. Marks-Bielska, R. Krzywiec: Uwarunkowania rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw, [w:] Przemiany w polskiej gospodarce w okresie transformacji systemowej (1980–2007), R. Kisiel, R. Marks-Bielska (red.), Wyd. MaltArtGraf-Jeziński, Olsztyn 2009, s. 114.

Wykres 1. Sposób, w jaki ankietowane stały się właścicielkami przedsiębiorstw

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

finansowania i mogły oszacować udział każdego z nich). Warto zaznaczyć, że wśród ankietowanych finansujących założenie działalności wyłącznie z jednego źródła, aż 81,1% zadeklarowało wykorzystanie nagromadzonego wcześniej kapitału własnego. Ze zwrotnych źródeł skorzystało 38,8% kobiet (w tym 54,5% – kredyt bankowy, 33,3% – pożyczka od znajomych lub rodziny, a 12,2% skorzystało z obu tych źródeł). Z kolei 3,5% ogółu respondentek cały kapitał na rozpoczęcie działalności pozyskało wyłącznie ze środków z Unii Europejskiej, a 1,2% ze środków budżetowych.

Mimo że udział kobiet przedsiębiorczych decydujących się na sfinansowanie swojej działalności gospodarczej w całości ze środków pochodzących z dofinansowania był stosunkowo niewielki (wyniósł zaledwie 4,7%), to przy częściowym finansowaniu źródło to cieszyło się relatywnie dużą popularnością, gdyż co najmniej w małym stopniu skorzystało z niego 30,6% respondentek.

Wielkość firm prowadzonych przez kobiety w województwie warmińsko-mazurskim została określona liczbą zatrudnionych pracowników. Dominowały mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników, których udział wyniósł aż 98,8% (w tym 40,5% stanowiły firmy jednoosobowe, 41,6% – podmioty zatrudniające 1 lub 2 pracowników, 13,1% od 3 do 5 pracowników i 4,8% od 6 do 9 pracowników), pozostałe natomiast, stanowiące zaledwie 1,2% przedsiębiorstw, było małe i zatrudniało od 10 do 49 pracowników. Sytuacja ta może wynikać ze specyfiki branż, w których respondentki głównie prowadziły swoją działalność, a także z wysokich płacowych i pozapłacowych kosztów pracy.

W celu scharakteryzowania przedsiębiorstw prowadzonych przez kobiety zadano ankietowanym pytanie o czas działania ich firm na rynku. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że aż 35,3% kobiet prowadziło podmiot od ponad 10 lat, z kolei firm funkcjonujących na rynku niecały rok było tylko 14,1%. Udział przedsiębiorstw, które działały od 1 roku do 5 lat oraz od 5 do 10 lat, był podobny i oscylował wokół 25%.

Sytuacja zawodowa kobiet przed założeniem działalności gospodarczej

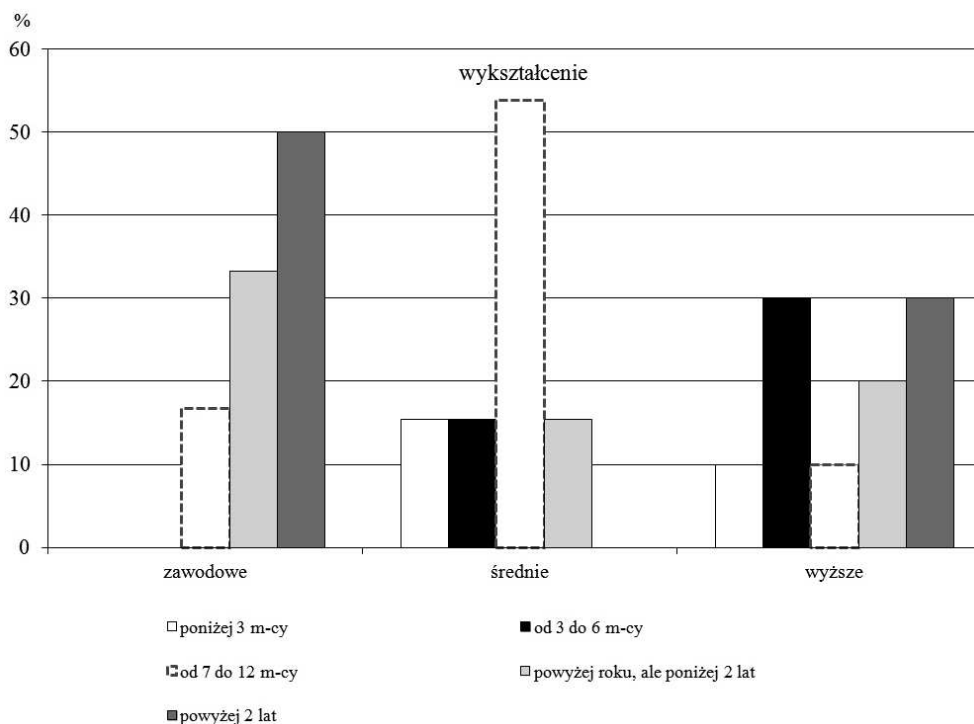
Sytuacja zawodowa zależy od wielu czynników, które najogólniej można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Do czynników wewnętrznych zalicza się przede wszystkim osobowość, motywacje, priorytety, umiejętności, zainteresowania oraz wykształcenie, a do czynników zewnętrznych: miejsce zamieszkania, posiadane zasoby, tendencje występujące na rynku pracy oraz dostęp do kursów i szkoleń.

Sytuacja zawodowa badanych przedsiębiorczyń przed rozpoczęciem prowadzenia działalności na własny rachunek była zróżnicowana. Prawie połowa respondentek (49,4%) przed założeniem przedsiębiorstwa była zatrudniona w innej firmie (14% badanych jako przyczynę rezygnacji z pracy najemnej podało właśnie chęć założenia własnej działalności), natomiast 34,1% ankietowanych było bezrobotnych. Tylko 7,1% respondentek zdecydowało się poprowadzić przedsiębiorstwo bezpośrednio po zakończeniu kształcenia, natomiast jednoczesne kształcenie i zatrudnienie w innej firmie poprzedzało otwarcie firmy u 3,5% badanych. Doświadczeniem wynikającym z wcześniejszego prowadzenia działalności mogła się pochwalić co siedemnasta badana.

Czynnikiem wewnętrznym istotnie wpływającym na pozycję zajmowaną na rynku pracy jest wykształcenie. Im jest ono wyższe, tym wyższe są nie tylko szanse danej osoby na znalezienie zatrudnienia, ale również na zajmowane przez nią stanowisko. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonych badań, z których wynika, że przed założeniem działalności gospodarczej na najwyższym stanowisku, czyli dyrektorskim lub kierowniczym pracowało 28,9% respondentek z wykształceniem wyższym, 15,4% ze średnim oraz 14,3% z zawodowym. Funkcję menedżera pełniło po około 10% przedsiębiorczyń, które miały wykształcenie średnie i wyższe. Posady tej nie zajmowała żadna respondentka z najniższymi kwalifikacjami zawodowymi. Pracę fizyczną wykonywało aż 85,7% respondentek legitymujących się wykształceniem zawodowym, 56,4% – średnim, a tylko 21,1% wyższym. Kobiety mające najwyższe i średnie wykształcenie pełniły także odpowiednio w 39,5 i 15,4% przypadków inne funkcje, które ogólnie określić można jako pracę umysłową, ponieważ respondentki podały, że pracowały na stanowiskach takich jak: księgowa, *supervisor*, asystentka, współwłaścicielka, kadrowa, przedstawiciel, sekretarka, właścicielka, główna księgowa oraz skarbnik w banku. Wykształcenie podstawowe miała tylko jedna respondentka, która przed założeniem firmy wykonywała pracę fizyczną.

Przed rozpoczęciem prowadzenia działalności na własny rachunek ankietowane pełniły w pracy różne funkcje. Mimo że aż 56,5% z nich zajmowało wysokie stanowiska (kierownik, dyrektor, menedżer, pracownik umysłowy), a jedynie 43,5% było zatrudnionych w charakterze pracownika fizycznego, to w głównej mierze (85,5% wszystkich wskazań) jako powody rezygnacji z pracy wskazywały one te czynniki, które można określić jako dobrowolne, między innymi niskie zarobki, brak możliwości rozwoju, nieodpowiedni tryb pracy czy zła atmosfera. Konieczność odejścia z pracy spowodowana upadkiem firmy lub zwolnieniem ze stanowiska została wskazana jako co najmniej jeden powód rezygnacji z pracy przez 23,5% kobiet, przy czym warto zaznaczyć, że dużo częściej te powody wskazywały respondentki z wykształceniem zawodowym (26,7% wszystkich wskazań w tej grupie) niż średnim i wyższym (13,6 i 12,5% wszystkich wskazań w tych grupach).

W celu dokładniejszego przeanalizowania sytuacji zawodowej kobiet przed rozpoczęciem prowadzenia przez nie firm zestawiono czas pozostawania bez pracy przez respondenci z poziomem ich wykształcenia (wykres 2).

Wykres 2. Czas pozostawania bez pracy przed założeniem działalności gospodarczej według wykształcenia

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Z informacji zawartych na wykresie 2 wynika, że krócej niż 6 miesięcy bez pracy pozostawało 30% ankietowanych z najwyższymi kwalifikacjami zawodowymi, 30,8% ze średnimi, tak krótko bezrobotna nie była natomiast żadna z badanych kobiet z wykształceniem zawodowym. Przez okres od 7 do 12 miesięcy pracy nie miało 53,8% respondentek z wykształceniem średnim, 16,7% z zawodowym oraz 10% z wyższym. Długotrwałym brakiem zatrudnienia, trwającym powyżej jednego roku, najczęściej dotknięte były kobiety z wykształceniem zawodowym (83,3%), najkrócej ze średnim (15,4%), natomiast badanych z wykształceniem wyższym bezrobocie to dotyczyło w 50% przypadków.

Do czynników zewnętrznych mających istotny wpływ na kształtowanie postaw przedsiębiorczych należy między innymi dostęp do szkoleń, kursów oraz innych projektów przygotowujących do prowadzenia działalności gospodarczej. Projekty te obecnie stają się coraz popularniejszą formą aktywizacji zawodowej, a ich organizowaniem zajmują

się już nie tylko powołane do tego instytucje państwowe, ale także firmy prywatne, które mają możliwość finansowania ich ze środków pochodzących z Unii Europejskiej. Mimo rosnącego znaczenia tych ostatnich, wciąż największą popularnością cieszą się kursy organizowane przez urzędy pracy. Skorzystało z nich 41,6% respondentek z tych, które deklarowały udział w jakichkolwiek szkoleniach (24 osoby). Z projektów oferowanych przez firmy prywatne skorzystało 29,1% przedsiębiorczyń z ogółu doszkalających się, natomiast z obu tych form – 4,1% ankietowanych z tej grupy. Prawie 25% z kobiet biorących udział w szkoleniach zdecydowało się na uczestnictwo w projektach organizowanych przez takie instytucje, jak: Związek Doskonalenia Zawodowego w Olsztynie, Fundacja ATUT w Ostródzie oraz Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Olsztynie.

Życie rodzinne a praca zawodowa kobiet przedsiębiorczych

Z przeprowadzonych badań wynika, że kobiety przedsiębiorcze w 95,3% przypadków decydowały się na założenie działalności gospodarczej w wieku 18–45 lat, czyli w wieku, w którym potencjalnie występuje konieczność łączenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Prawie co druga ankietowana otworzyła przedsiębiorstwo w wieku 26–35 lat, a w 25% przypadków zdecydowały się na to najmłodsze respondentki. Decyzję o prowadzeniu firmy podjęła co piąta badana w wieku 36–45 lat, z kolei w wieku 46–55 lat jedynie 4,7% badanych. Warto zaznaczyć, że żadna z ankietowanych nie rozpoczęła prowadzenia działalności gospodarczej po ukończeniu 55. roku życia.

Życie zawodowe z rodzinnym łączyło aż 97,6% respondentek (72,3% z nich prowadziło gospodarstwo domowe z co najmniej jednym dzieckiem, a z bezdzietnych respondentek 22,9% było zamężnych, 4,8% tworzyło natomiast gospodarstwo domowe z mężem oraz inną dorosłą osobą zależną). Najczęściej realizowanym przez badane modelem rodziny wciąż pozostaje model tradycyjny (42,4%), czego przyczyną mogą być omawiane wcześniej uwarunkowania społeczno-kulturowe. Ankietowane stosunkowo często deklarowały także, że ich rodziny są bezdzietne (29,3%) lub nowoczesne (21,2%), niewiele z nich (3,6%) określiło je jako wielodzietne – można je podzielić na rodziny tworzone przez rodziców i dzieci (2,4% wszystkich rodzin) oraz rodziny, w skład których poza rodzicami i dziećmi wchodzi jeszcze jedna dorosła osoba zależna (1,2% wszystkich rodzin). Może to wynikać z faktu, że wychowanie dzieci jest zajęciem bardzo absorbującym i trudnym do pogodzenia z wykonywaniem pracy zawodowej, zwłaszcza przy niskiej i niedostosowanej podaży usług opiekuńczych świadczonych przez instytucje opieki nad dziećmi oraz coraz mniejszej możliwości świadczenia tych usług przez dziadków (ze względu na wejście w życie od 1 stycznia 2013 roku ustawy z dnia 11 maja 2012 roku o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw stopniowo podnoszącej wiek emerytalny do 67 lat). Warto wspomnieć, że wśród respondentek były również matki samotnie wychowujące dziecko, jednak ich udział wyniósł jedynie 3,5% (tab. 1).

Zakładanie i prowadzenie przez kobiety działalności gospodarczej na własny rachunek, poza korzyściami takimi jak możliwość zburzenia „szklanych” barier, poczucie swobody działania, możliwość uzyskiwania odpowiedniego wynagrodzenia za pracę, satysfakcja z wykonywanej pracy czy zmniejszenie bezrobocia, pozwala również na elastyczną

Tabela 1. Modele rodzin respondentek [%]

Rodziny bezdzietne			Matki samotnie wychowujące dzieci (1 + 1)	Rodziny nowoczesne (2 + 1)	Rodziny tradycyjne (2 + 2)	Rodziny wielodzietne	
1 + 0	2 + 0	3 + 0				2 + 3	3 + 3
2,4	22,3	4,6	3,5	21,2	42,4	2,4	1,2

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

organizację czasu pracy, a tym samym na lepsze łączenie przez przedsiębiorczynie życia zawodowego z prywatnym.

W 97,6% przypadków ankietowane potrafiły pogodzić swoje życie zawodowe i prywatne (47% z nich nie miało z tym żadnych trudności, natomiast w pozostałych 53% przypadków odbywało się to z drobnymi problemami), a jedynie 2,4% respondentek, mimo możliwości elastycznego zorganizowania czasu pracy, odpowiedziało, że nie udaje im się to w najmniejszym stopniu.

Należy zauważyć, że z łączeniem obowiązków domowych i zawodowych bez problemu radziły sobie kobiety z największą liczbą dzieci – aż 66,7%, a niewielkie trudności występowały jedynie u 33,3% respondentek. Wśród matek dwójki dzieci, podobnie jak wśród kobiet z rodzin wielodzietnych, nie było ani jednej respondentki niepotrafiącej pogodzić życia rodzinnego z zawodowym, jednak w tej grupie (w przeciwieństwie do grupy poprzedniej) większość kobiet (58,3%) łączyła rolę matki i żywicielki rodziny z pewnymi kłopotami. Nieco gorzej z tym zadaniem radziły sobie respondentki bezdzietne oraz mające jedno dziecko, gdyż wśród nich udział nieradzących sobie z podwójnym obciążeniem był największy i wynosił odpowiednio 4 i 4,8%.

Przyczyny i bariery przedsiębiorczości kobiet

Przyczyny zakładania przez przedsiębiorcze kobiety własnej działalności gospodarczej były różne, część z nich zdecydowała się na to pod wpływem czynników pozytywnych (50,6% wskazań), a część – negatywnych (49,4% wskazań). Z grupy czynników przyciągających respondentki najczęściej wskazywały na potrzebę niezależności (33,1% odpowiedzi), natomiast z grupy czynników wypychających na dążenie do poprawy warunków finansowych (21,9% odpowiedzi). Mimo że 34,1% badanych miało trudności ze znalezieniem pracy (w tym aż 41,4% zmagало się z bezrobociem chronicznym, trwającym ponad 12 miesięcy), tylko 13 kobiet podało to jako przyczynę założenia przedsiębiorstwa. Taka sama liczba kobiet wskazała, że jednym z powodów ich przedsiębiorczości było niezadowolenie z poprzednio wykonywanej pracy. Relatywnie mała liczba wskazań na tę odpowiedź może wynikać z faktu, że aż 85,5% ankietowanych zadeklarowało, że z poprzedniej pracy zrezygnowało dobrowolnie, a nie z konieczności. Niewiele badanych jako powód założenia firmy wskazało dyskryminację i stereotypowe postrzeganie kobiety (3,9% wskazań), chęć dostosowania trybu pracy do rodziny (3,4% wskazań), kontynuowanie rodzinnej tradycji lub przejęcie firmy po rodzicach (2,8% wskazań) czy inne przyczyny, do których zaliczyć można utratę pracy przez męża, chęć założenia firmy konkurencyjnej oraz zmianę formy własności (2,8% wskazań).

Liczba wskazań pozytywnych przyczyn zakładania działalności gospodarczej rosła wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia respondentek. Z ogółu odpowiedzi udzielonych przez ankietowane z wykształceniem zawodowym czynniki przyciągające wskazywane były w 31,4% przypadków, z wykształceniem średnim w 47,7%, natomiast z wyższym aż w 58,5%. Dlatego też przedsiębiorstwa kobiet z najwyższymi kwalifikacjami zawodowymi mają największe szanse rozwoju, gdyż zakładają one firmy nie tylko w celu zapewnienia sobie odpowiedniego miejsca pracy, ale także ze względu na potrzebę samorealizacji.

W kwestionariuszu badawczym zamieszczono również pytanie o bariery występujące przy zakładaniu oraz w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej.

Najczęściej wskazywane przez respondentki bariery związane z zakładaniem firmy to: nadmierna biurokracja (26,4% wskazań), obawa przed podjęciem ryzyka (23,6% wskazań) oraz niski poziom wiedzy nt. zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej (17,1% wskazań), co może być spowodowane niskim zainteresowaniem kursami i szkoleniami do tego przygotowującymi, organizowanymi przez różne instytucje (skorzystało z nich zaledwie 28,2% respondentek). Jako co najmniej jedną barierę przedsiębiorczości 28,2% respondentek wskazywało brak środków finansowych (15% ogółu wskazań), mimo że aż 87,1% z nich deklarowało, że sfinansowało założenie firmy co najmniej w 11% ze środków własnych, a ponadto z 43,5% respondentek finansujących działalność gospodarczą wyłącznie z jednego źródła aż 81,1% zadeklarowało, że korzystało z nagromadzonego wcześniej kapitału własnego.

Najrzadziej wskazywanymi przez kobiety utrudnieniami występującymi przed otwarciem przedsiębiorstwa były problemy ze znalezieniem odpowiednich pracowników (11,4% wskazań), brak posiadania odpowiednich kwalifikacji zawodowych (5% wskazań) oraz inne, do których zalicza się brak odpowiedniego lokalu oraz spodziewane trudności z pozyskaniem potencjalnych klientów (1,5% wskazań). Niewielka liczba wskazań na brak odpowiednich kwalifikacji może wynikać z faktu, że aż 90,6% respondentek legitymowało się wykształceniem średnim lub wyższym i dodatkowo w 68,3% przypadków pokrywało się ono całkowicie lub częściowo z profilem prowadzonej działalności.

Problemy występujące w trakcie prowadzenia przedsiębiorstwa można podzielić na te, które dotyczą wszystkich przedsiębiorców oraz na te, które dotyczą głównie kobiet. Z barier odnoszących się do wszystkich przedsiębiorców respondentki najczęściej wskazywały wysokie podatki (32,8% wskazań) i nadmierną biurokrację (20,3% wskazań), w dalszej kolejności niski popyt na oferowane towary lub usługi (10,8% wskazań) oraz trudności z uzyskaniem kredytu (9,5% wskazań). Najmniejszym problemem były dla ankietowanych: brak odpowiednich kwalifikacji (3,2% wskazań) oraz inne utrudnienia, do których zalicza się: nieład administracyjny, niskie zasiłki, brak możliwości skorzystania z dofinansowania oraz silna konkurencja (2,5% wskazań).

38,8% respondentek (20,9% wszystkich wskazań) wskazało przynajmniej jedną przeszkodę utrudniającą głównie kobietom prowadzenie działalności gospodarczej, przy czym 60,6% z nich (12,7% wszystkich wskazań) sygnalizowało utrudnienia związane z dostępem do urlopów macierzyńskich, wychowawczych, chorobowych itp., a dla pozostałych 8,2% przeszkodę stanowiła mała dostępność taniej, instytucjonalnej opieki nad dziećmi oraz dorosłymi osobami zależnymi.

Wnioski

W celu pełnego zaprezentowania przedsiębiorczości kobiet oraz określenia jej głównych przyczyn i barier konieczne było przeprowadzenie badania ankietowego. Po przeanalizowaniu uzyskanych wyników sformułowano następujące wnioski:

1. Mimo że część kobiet decyduje się na założenie własnej firmy w celu zburzenia „szklanych barier”, przeciwdziałania stereotypom i dyskryminacji ze względu na płeć, to z racji swojego dotychczasowego doświadczenia zawodowego, wykształcenia oraz małej siły przebicia decydują się one na działanie w sektorach typowo kobiecych. Potwierdzają to wyniki badań, według których aż po 36,5% kobiet prowadziło działalność w handlu i naprawach lub usługach (głównie kosmetyka i fryzjerstwo).
2. Respondentki mają silnie rozwinięte postawy przedsiębiorcze, gdyż są zdolne do podejmowania samodzielnych decyzji oraz ryzyka. Aż 90,6% respondentek zdecydowało samodzielnie o prowadzeniu własnej firmy (przeważająca część z nich założyła działalność od początku do końca bez niczyjej pomocy, a jedynie niewielki odsetek odkupił istniejący już podmiot gospodarczy od poprzedniego właściciela lub zdecydował się poprowadzić firmę odziedziczoną).
3. Głównym źródłem finansowania działalności gospodarczej były środki własne.
4. Z punktu widzenia liczby zatrudnianych pracowników, kobiety prowadziły mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników (aż 98,8% ogółu firm), tylko jedno przedsiębiorstwo było małe i zatrudniało od 10 do 49 pracowników.
5. Przyczyny zakładania przez respondentki własnej działalności gospodarczej są heterogeniczne – część z nich zdecydowała się na prowadzenie firmy pod wpływem czynników pozytywnych (50,6% wskazań), a część – negatywnych (49,4% wskazań).
6. Najczęściej wskazywanymi przez respondentki barierami występującymi przed założeniem firmy były nadmierna biurokracja oraz obawa przed podjęciem ryzyka. Z problemów ogólnych pojawiających się w trakcie prowadzenia przedsiębiorstwa badane najczęściej wskazywały wysokie podatki obciążające firmę oraz nadmierną biurokrację. W grupie barier dotyczących wyłącznie kobiet wskazano na utrudnienia związane z dostępem do urlopów macierzyńskich, wychowawczych, chorobowych, opiekuńczych itp. (12,7% wskazań) i na niską dostępność taniej, instytucjonalnej opieki nad osobami zależnymi (8,2% wskazań).

Literatura

- Babuchowska K., Marks-Bielska R.: Wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich ze środków PROW 2007–2013, Wyd. SGGW, Warszawa 2010, nr 9(2).
- Gawrycka M., Wasilczuk J., Zwiech P.: Szklany sufit i ruchome schody – kobiety na rynku pracy, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2007.
- Kosiedowski W. i in.: Konkurencyjność przedsiębiorstw jako czynnik konkurencyjności regionu (na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego), [w:] Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy, Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, Olsztyn 2003.
- Kupczyk T.: Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów, Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław 2009.
- Marks-Bielska R., Krzywiec R.: Uwarunkowania rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw, [w:] Przemiany w polskiej gospodarce w okresie transformacji systemowej (1980–2007), Kisiel R., Marks-Bielska R. (red.), Wyd. MaltArtGraf-Jeziński, Olsztyn 2009.

- Organiściak-Krzykowska A., Marks R.: Małe i średnie przedsiębiorstwa wobec problemów rynku pracy, [w:] Wybrane problemy małych i średnich firm, Zeszyt Naukowy Wydziału Ekonomii i Zarządzania, Akademia Polonijna w Częstochowie, Częstochowa 2002, nr 1.
- Rakowska J., Wojewódzka-Wiewiórska A.: Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywy rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych. Ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.
- Rollnik-Sadowska E.: Przedsiębiorczość kobiet w Polsce, Difin, Warszawa 2010.
- Rykowska J., Sawicka J., Stolarczyk P.: Przedsiębiorczość na obszarach Mazowsza z perspektywy gender, [w:] Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender, Sawicka J. (red.), Wyd. SGGW, Warszawa 2013.
- Sawicka J., Przedsiębiorczość kobiet wiejskich w Polsce i w Południowej Dakocie – badania porównawcze, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia 2007, nr 4(6), Wyd. SGGW, Warszawa 2007.
- Szczebiot-Knoblach L., Kisiel R.: Podaż siły roboczej na rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce, Oeconomia Copernicana 2014, nr 1.
- Zuzek D.G.: Małe i średnie przedsiębiorstwa w polityce rozwoju regionalnego, [w:] Przedsiębiorczość rozwoju obszarów wiejskich, Rak A.M. (red.), Wyd. Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce 2006.

Conditionings concerning entrepreneurship of women in the Warminsko-Mazurskie Voivodeship

Summary: This document presents entrepreneurial activity of women, with particular emphasis on reasons and barriers relating to establishing and running companies. It includes characteristics of entrepreneurial women and their companies, and analyses the professional situation of respondents prior to commencement of business activity as well as combining the business with family life. The reasons for respondents to commence business activity are heterogenic – some of them decided to go self-employed due to positive factors (e.g. need for independence), while others due to negative reasons (e.g. improvement of the financial situation). Most often indicated general barriers relating to running a company include: high taxes and excessive bureaucracy, while difficulties concerning mainly women include: problems with access to annual leaves and benefits (such as maternity benefits).

Keywords: entrepreneurship of women, reasons, barriers